

Landsbyen

Ålsrode

Landskab, historie og bebyggelse

Indhold:

Landskabet	side	4
Historien	side	12
Landskab og bebyggelse	side	24

Overgangen mellem de kuperede skovbevoksede moræneskrænter og det helt flade marine forland markeres af Skovlystvej.

L A N D S K A B E T

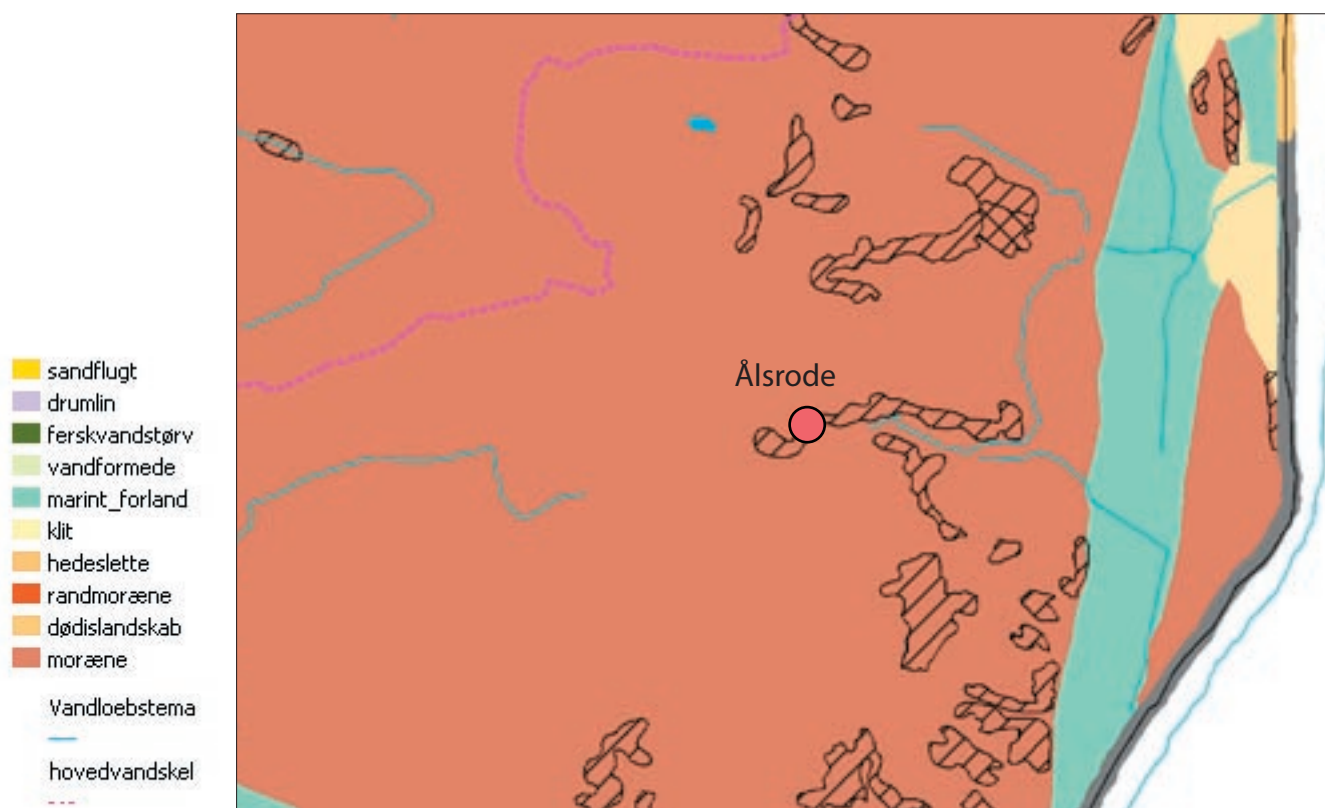
Geologi og landskabsdannelse

Terrænet omkring Ålsrode er mod nord præget af småbakkete moræne og mod syd og sydøst af en urolig dødispræget moræne. Den gamle stenalderkystskrænt mod øst er gennemskåret af dale og slugter, der skærer sig ned i skrænterne. Mod øst går skrænterne brat over i et område med marint forland.

I Norddjurs kommunes landskabskarakterkortlægning omfatter Ålsrode ejerlav dele af Ålsrode dødislandskab (område 49) og Katholm marint forland (område 47).

Størstedelen af ejerlavet er som nævnt yngre moræne med svagt dødispræg. Dødislandskabet fremkom ved afslutningen af sidste istid, hvor gletscheren under

afsmeltning og tilbagetrækning efterlod klumper af is i landskabet, såkaldt "død is", der i modsætning til gletscherens is ikke bevægede sig. Når isklumperne efterfølgende smeltede, efterlod de afløbsløse huller og fordybninger i landskabet – dødishuller – og ofte blev disse senere til søer eller moser. Dødisen indeholdt sten, grus og sand og ler der blev afsat mere eller mindre kaotisk. Herved dannedes et karakteristisk landskab præget af små bakker, små smeltevandsdale, nedskårne kløfter, småsøer og afløbsløse huller. Foruden dødiselementerne er landskabet præget af de mange dale og slugter, der er skabt af afstrømmende overfladevand i tiden efter sidste istid.

Det er ikke kun historisk, at afstrømmende overfladevand nedbryder og omformer landskabet. På skrånende terræn med sandet og løs jord kan regnvand og smeltevand hurtigt få fat og erodere det muldlag, der måtte være.

En betydelig del af de områder, der i de amtslige landskabsplaner var udpeget som landskab af stor interesse syd-sydøst for Ålsrode, er tilplantet med juletræer og pyntegrønt, som her langs Skovlystvej. Juletræer er ikke skov og heller ikke egentlig landbrugsproduktion, men det er tilladt at producere juletræer på landbrugsjord, og man kan også få tilskud til produktionen efter regler for miljøbetinget tilskud til juletræer og pyntegrønt. Danmark er verdens største juletræseksportør med gennemsnitligt 10 millioner juletræer om året.

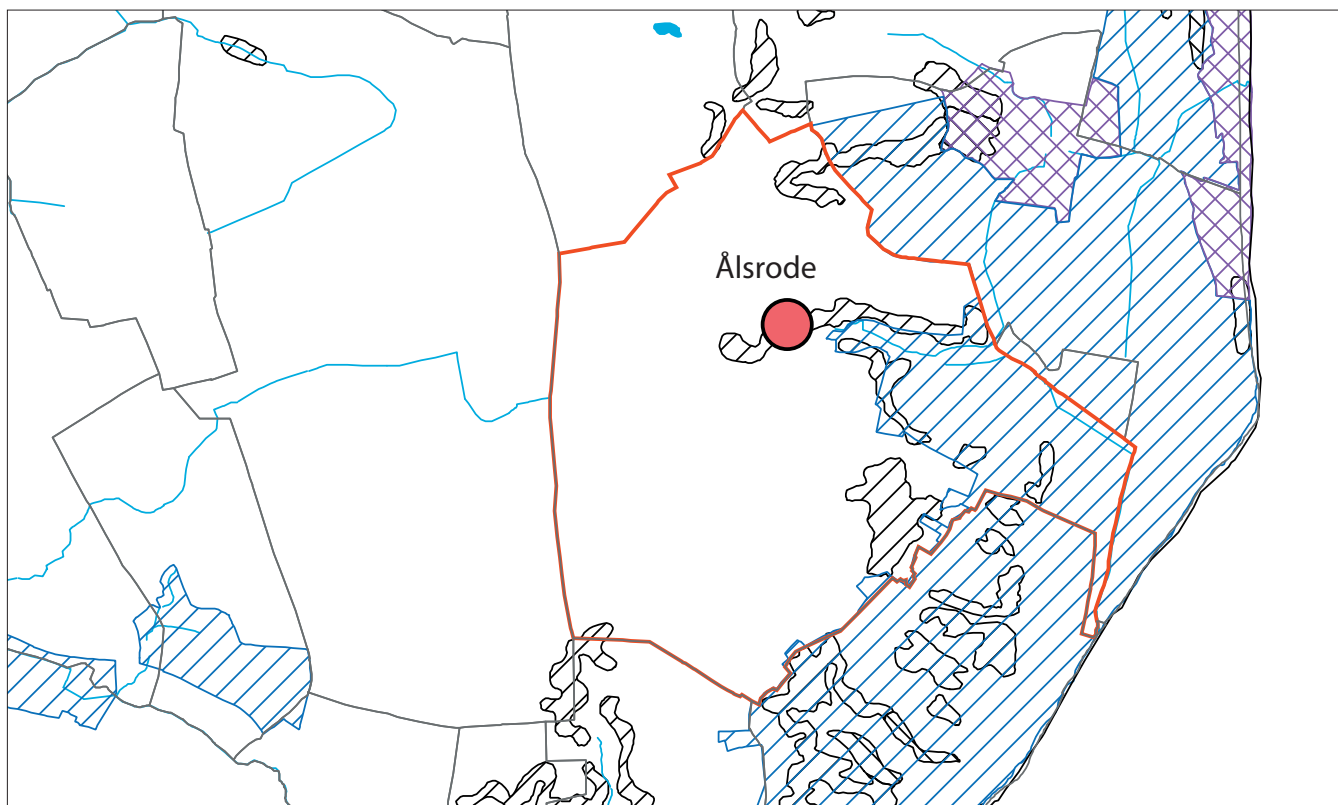

— Ejerlavsgrense for Ålsrode ejerlav

Landskab af stor interesse

Landskab af størst interesse

Det urolige dødisprægede landskab ud mod kysten er udpeget til landskab af stor interesse i det daværende Århus Amts landskabsplanlægning. De mere oplevelsesfattige landbrugsområder i den øvrige del af ejerlavet påkalder sig ikke i samme grad interesse.

Det urolige og bakkede terræn afspejles også til en vis grad i det lokale navnestof. Bakkenavnene er mange, herunder Mølledam Bakke, Ellekonens Bakke, Kragedal Bakke og Alfebakke. Det sidste navn refererer til tidligere tiders forestilling om, at "de underjordiske", blandt andet alferne, ofte boede i bakkerne og ikke mindst i gravhøjene, der ofte er anlagt på de højeste punkter i landskabet.

Ved foden af morænen og den gamle stenalderkystskrænt går landskabet over i et helt fladt område med hævet marint forland, der er fremkommet efter at isen trak sig tilbage efter sidste istid (Weichelistiden). I Norddjurs kommunes

landskabskarakterkortlægning betegnes området Katholm *marint forland* (område 47), men hvad den sydlige del af området angår, afslører navnene områdets historiske tilknytning til Ålsrode idet den sydlige del (også i dag) hedder Ålsrode Kær og den midterste del, mellem moræneskrænten og Havknude, hedder Ålsrode Storenge.

Såvel Ålsrode Kær som Ålsrode Storenge udmærker sig ved gode lerede landbrugsjorder, stedvis med svær lerjord og silt. Helt inde under skrænterne ligger et bånd af humusjord. Ser man bort fra, at dræning af de lavtliggende jorder tidligere har været et problem, er der tale om gode dyrkningsforhold på de flade områder.

Drængroft i de lave områder i Ålsrode Storenge. Markerne her ligger i kote 0 - 2,5.

Landskabet

Af det minorerede sognekort fra 1836 fremgår det, at skovområdet syd for Ålsrode (i dag Katholm Skov, tidligere Ålsrode Skov) også dengang henlå som skov. De mest stejle og flossede skrænter har dog tilsyneladende fået lov til at ligge hen som hede. Sådanne hedeområder tjente i ældre tid til græsning for får og kvæg, hvis de da ikke lå hen som øde områder.

Græsning har der imidlertid med sikkerhed været på de marine forlandsområder i Ålsrode Kær, der i ældre tid endda hed *Fæe Kjæret*, som det fremgår af det minorerede sognekort.

Det minorerede (formindskede) sognekort 1836.

Original-1 kortet, tegnet/kopieret i 1804, viser, hvordan gårdene ligger i en krans omkring den brede forte, der følger dalbunden i øst-vestlig retning. Når man i dag oplever gårdene som lidt tilbagetrukne i forhold til Ålsrodevej, skyldes det således primært, at vejen/forten er blevet indskrænket.

Byens placering og synlighed

Ålsrode by lå oprindelig (og ligger for så vidt stadig) nede i den vandløbsdal, hvor Havknude Bæk har sit udspring.

Et par af landsbyens større gårde i den sydvestlige ende af byen ligger oven for vandløbsdalen. Det gælder også en ny større villa mod nord, men ellers er mønstret, at landsbyens gårde ligger trukket lidt op på dalens sider både mod nord og mod syd, mens byens ældre huse ligger i bunden af dalen omkring den slyngede hovedgade Ålsrodevej. I nyere tid er mønstret

blevet brudt, ikke mindst i kraft af det parcelhuskvarter, der er skudt op omkring først Toftevej og nu Toftevangen.

Landsbyhistorikeren Fritz Hastrup har bestemt Ålsrode som en *uregelmæssig vejforteby*. Ålsrode bliver desuden karakteriseret som en landsby med randbeliagenhed, et træk, den har til fælles med nabolandsbyen Højbjerg godt to km nord for Ålsrode, der også ligger i en indskæring i den østvendte morænekant.

Bevoksningen og ikke mindst Ålsrodes placering i en lavningen skjuler landsbyen.

Landsbyens afgrænsning

Mod syd er Ålsrode afgrænset af et langt, levende hegn, der følger et gammelt vejforløb syd om byen. Vejforløbet er bevaret som et langt stiforløb bag hegn.

Mod nord er afgrænsningen mere uregelmæssig, fordi landsbyen nogle steder er vokset ud til det gamle vejforløb, Pighøjvej, som er en parallelvej til det ovenfor nævnte sydlige vejforløb.

Jordbund og arealanvendelse

Landbrugsjordene omkring Ålrøde består overvejende af *lerblandet sandjord*, med undtagelse af et område syd for byen, der er domineret af det lidt tungere *sandblandet lerjord*.

De kuperede moræneskrænter mod øst er domineret af *grovsandet jord*, henholdsvis *finsandet jord*, mens de lave områder med marint forland kan frembyde såvel *humusjord* som *svær lerjord* og *siltjord*.

Som tidligere nævnt er der en del skov og ikke mindst juletræs- og pyntegrøntproduktion på de kuperede moræneskrænter mod øst.

Den øvrige del af ejerlavet er intensivt landbrug.

Lidt eng og mose omkring Havknude Bæks øvre løb udgør den beskedne andel af §3-natur i ejerlavet.

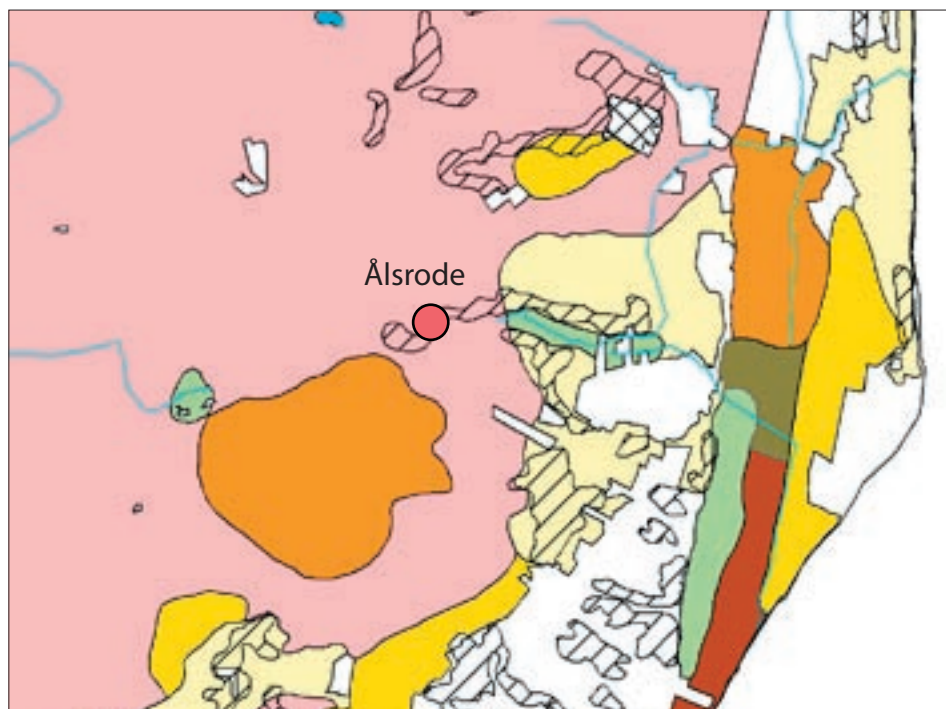
Det gamle vejforløb syd om byen er bevaret som en skyggefuld sti langs parcelhushaverne...
...på den anden side af hegnene begynder landbrugslandskabet.

jordtyperne

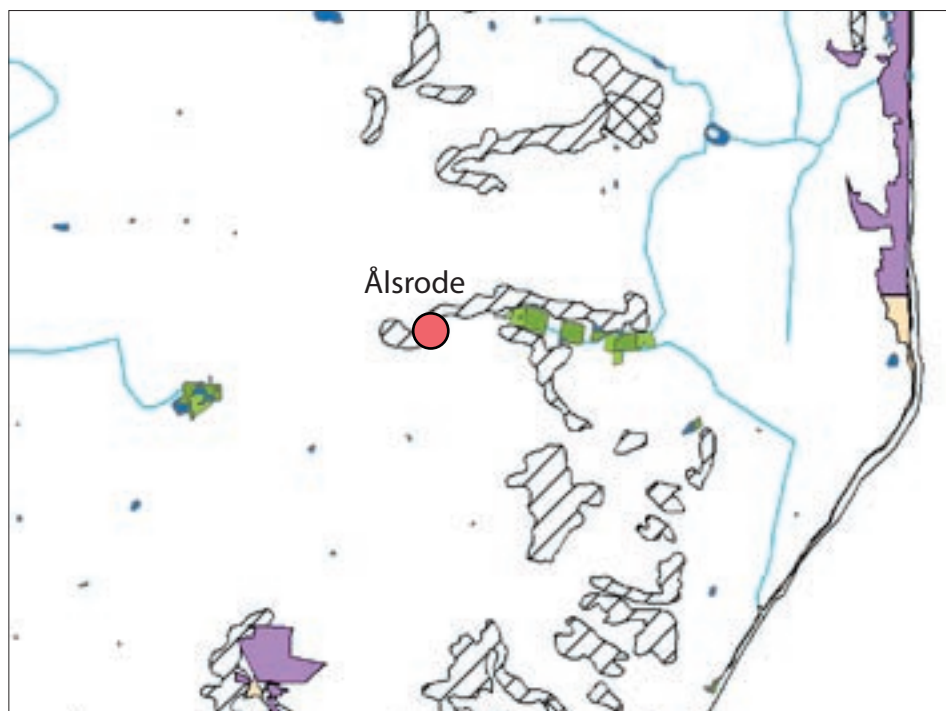
jord

- 1 Grovsandet jord
- 2 Finsandet jord
- 3 Lerblandet sandjord
- 4 Sandblandet lerjord
- 5 Lerjord
- 6 Svær lerjord og siltjord
- 7 Humusjord
- 8 Kalkholdig jord
- 12_grader
- 6_grader

Jordbundsforholdene

- Overdrev
- Hede
- Eng
- Mose
- Sø

§3 naturtyper

Den beskedne markvej fra Ålsrode og ned til kysten har gennem århundreder spillet en vigtig rolle i Ålsrodes historie. I dag må vejen nok betegnes som en kulturhistorisk overlevering med rekreativt potentiale. Det er i hvert fald en flot og afvekslende vandretur til de lave områder omkring Havknude.

HISTORIEN

Forhistorisk tid

Antallet af fortidsminder omkring Ålsrode er beskedent. Kulturarvstyrelsen har kun registreret tre synlige og fredede høje: En langhøj og en dysse nordøst for landsbyen, en rundhøj og en dysse/jættestue sydøst for Ålsrode samt en rundhøj samme sted. Som det fremgår af kortet nederst på denne side har der været betydeligt flere høje i området i ældre tid. Før man i 1937 lavede en generel fredning af alle synlige gravhøje, blev mange høje overpløjet, og mange stensætninger endte deres dage som vejfyld i de makadamiserede landeveje. I flere tilfælde er det kun navnet på den forsvundne høj, som står tilbage.

Middelalderen

Navnet Ålsrode dukker op i senmiddelalderen som henholdsvis *Alsrdw* (1468) og *Alsrode* (1469). Med hensyn til bygninger og bygningsrester finder man normalt ikke

noget i de mindre danske landsbyer. I Ålsø sogn er der dog fundet rester af en kampestenmur, stumper af munkesten samt skeletter i et område på Hessel Hede. Der blev også fundet en guldmønt, der var præget i London 1422-25 under Henrik den VI. De forskellige fund på Hessel Hede leder til den antagelse, at der er tale om *Skt. Jørgensgård*, Grenaa bys spedalskhedshus. I middelalderen påkaldte man den hellige Sankt Jørgen i forbindelse med spedalskhed. Spedalskhedshusene rundt om i landet hed derfor typisk Skt. Jørgensgård.

De såkaldte *helligkilder* er en anden overlevering fra Middelalderen og den katolske tid. Syd for Skovriddergården i Katholm Skov lå Hellig Kilde neden for skrænterne og tæt på havet. Til midten af 1850'erne opsogte folk langvejs fra kilden sankthansaften og drak af vandet, som var særlig helbredende netop den aften og nat i året.

Fortidsminder i landskabet omkring Ålsrode. De røde prikker angiver synlige, fredede, fortidsminder, mens de blå prikker angiver fundsteder og bortgravede gravhøje m.m.

Katholm slot omgivet af en bred voldgrav.

Storlandbruget

Udtrykket *storlandbruget* er blevet brugt om den periode i dansk historie, hvor adelen konsoliderede sin magt og rigdom, nemlig perioden fra Reformationen i 1536 til udskiftningen omkring 1800.

I den periode blev de fleste af landets store herregårde opført. Foruden herregårdene ejede adelen det meste af landets bøndergårde, som blev drevet af fæstebønder, der betalte godsejeren med fæsteafgifter og hoveriarbejde på godset.

Ud over herregården og bøndergodset ejede godsejerne også kirkerne. Ålsrode lå i Ålsø sogn og landsbyen kirke var Ålsø kirke. Ålsø kirke bærer præg af, at sognet havde hele to herregårde: Katholm og Hessel.

Den charmerende hulvej på vejen mellem Katholm og Højbjerg

Katholm

Katholm er et af Djurslands store renaissanceanlæg, oprindeligt opført i slutningen af 1500-tallet af Thomas Fasti. Hovedbygningen var planlagt som et trefløjet anlæg på en borgbanke, omgivet af en voldgrav. Pengemangel betød at kun nord- og østfløjen blev opført som planlagt, mens vestfløjen indskrænkede sig til en lav bygning i et plan. Efter Fastis død i år 1600 blev godset overtaget af Albret Skeel til Fussingø. Han opførte bl.a. den grundmurede avlsbygning, der i store træk er bevaret frem til i dag. Blandt de senere ejere finder man Palle Krag og Helle Trolle, som er begravet i Ålsø kirke (jvf. klummen *Epitafier og mindetavler*).

Relationerne mellem herregården Katholm og landsbyen Ålsrode har omfattet alt bøndergods i Ålsrode i den periode, hvor fæstevæsnen dominerede i Danmark.

Omkring 1800 havde Katholm 281 Tdr. bøndergods mod egne 48 Tdr. herregårdsjord, og »Hoveri forrettes af 37 lige hovevrigørende Bønder, som have at drive aarligt 232 Tdr. Agerland«. Det betød, at der var bøndergods og »egen« jord i forholdet 5:1, godt og vel.

Hessel

Hessel gods har af flere grunde ikke samme status som Katholm. Det skyldes formodentlig flere forhold, herunder at hovedbygningen ikke er et gammelt renaissancebyggeri som Katholms, at Hessel gods' jordtilliggende gennem tiden er blevet kraftigt reduceret og måske ikke mindst, at godset i 1620'erne blev lagt ind under Katholm og dennes ejer Albert Skeel.

Epitafier og mindetavler

Epitafium stammer fra græsk *epitaphios*, der betyder »som hører til en grav«. En slags gravemblem, der i billeder og tekst mindes den eller de afdøde, som er begravet her.

Især adelen gjorde brug af epitafier, der op gennem 1600-tallet voksede i antal og størrelse. Det typiske epitafie var en pompøs blanding af levnedsbeskrivelse, portræt og alegoriske figurer med mangfoldige henvisninger til døden, på latin *memento mori*, som det væltede glas, kraniet, den visne blomst m.m.

Epitafiet over Palle Krag og Helle Trolle er, som moden i 1700-tallet foreskev, uden portrætter.

Epitafiet over Palle Krag og Helle Trolle til Katholm. Det er blot et af flere markante epitafier i Ålsø kirke.

Ålsrode, som den tager sig ud på Original-1 kortet fra 1816.

Hessel gods` historie går tilbage til Mid- delalderen, og gården kendes fra en tidlig omtale i 1328. Godsets storhedstid var 1500- tallet, hvor opdræt af stude til marke- derne sydpå bragte rigdom og velstand til godserne, således også til Hessel. En af de tre gravsten over ejere af Hessel, som findes i Ålsø kirke, stammer fra 1500- tallet. Det er gravstenen over Niels Krabbe og Anne Ugerup i selve koret. I tårnrummet er der opsat en gravsten over Mogens Lykke, som døde i 1620.

Omkring 1800 havde Hessel 203 Tdr. bøndergods mod egne 64 Tdr. agerjord. I værket om agerbrugets tilstand omkring år 1800 hedder det: »Gaarden drives ved 38 lige hoverigjørende Bønder, som drive 185 Tdr. aarligt af Agerjorden, og slaae Engene«.

Ålsrode i 1600-tallet

Af Christian V's Matrikel fra 1688 fremgår

det, at Ålsrode havde 17 gårde med et sam- let dyrket areal på 944,8 Tdr. Ld. Landsbyen var således den største af sognets tre lands- byer. Den mindste, Ålsø, havde 12 gårde, mens Højbjerg havde 14. Der findes ingen pålidelige kort fra den tid, som vil kunne bekræfte antallet af gårde eller gårdenes beliggenhed i landsbyen. Men der findes et detaljeret kort, udarbejdet i forbindelse med udskiftningen, kaldet Original-1, der ganske vist er omkring 150 år yngre, men som i 1816 viser Ålsrode som en landsby med godt og vel 17 gårde. De gamle bon- desamfund var statiske, og man kan med rimelig sandsynlighed gå ud fra, at Ålsrode har set nogenlunde ud i 1688 som den gjorde i 1816.

Ser man på Original-1 kortet fra 1816 er Ålsrodes gårde fordelt nogenlunde ligeligt på nordsiden, henholdsvis sydsiden af den vandløbsdal, som byen ligger i. På sydsiden udgjorde gårdene en mere sammenhængen-

Original-1 matrikelkort over Alsrode ejerlav. Kortet er dateret 1804, udskiftningen fandt sted i 1795. Som noget ganske usædvanligt havde Alsrode to drivveje til byens fælles græsningsareal syd for landsbyen (fremhævet med gult). Det med rødt markerede område (50 tdl) i ejerlavets nordvestlige hjørne er udstykket i 15 smalle jordlodder til landsbyens husmænd. Det er tydeligt, at det ikke var meningen, at man skulle flytte herud. Den lidt aparte drejning af billedet skyldes, at kortet vender på hovedet i forhold til nordpilen.

de gårdrække, end de gjorde på nordsiden. Det kan til dels skyldes, at byen i 1791 blev ramt af en brand, hvor fire gårde i byens vestlige ende brændte ned til grunden. Ved genopbygningen blev de nye gårde opført med større afstand mellem bygningerne, end der havde været mellem de gamle gårde. De tætliggende og mange steder sammenhængende gårde med bindingsværk og stråtag var regulære brandfælder, og fik ilden først fat ét sted, bredte den sig med

lynets hast til de omkringliggende huse og gårde. Branden i Alsrode var på ingen måde et særsyn i de gamle landsbyer.

Den brede og ret uregelmæssige forte – i dag Alsrodevej – havde gadekær i den vestlige ende af byen.

De 17 gårde i Alsrode var i 1688 alle fæstegårde under Katholm. Fæsteforholdene blev først afviklet omkring midten af 1800-tallet.

Et udsnit af det minorerede (formindskede) sognekort fra 1836. Kortet viser resultatet af udskiftningen i 1795. Det har alt andet lige gjort det lettere at gennemføre udskiftningen, at hele landsbyen var ejet af én ejer, godsejeren på Katholm. Det fælles græsningsareal (Store Hede, markeret med lys lilla) er tilsyneladende i første omgang holdt uden for udskiftningen. På det efterfølgende matrikelkort (gældende 1861-1894 – udsnit nedenfor) er heden udstykket til matriklerne 5-9 + 14-15. Samme kort viser i øvrigt en stor stabilitet i Alsrode i den forstand, at kun én gård blev udflyttet på åben mark op gennem 1800-tallet. Det var den gård, der oprindeligt lå på matr. 7. i den vestlige ende af Alsrode.

Udskiftningen

Ålsrode blev udskiftet i 1795. Agerjorden omkring landsbyen er blevet stjerneudskiftet »mod uret«, og desuden har gårdene fået tildelt tillægsjord i området syd for Store Hede. Endelig er det blevet til et lille stykke engjord på de lave enge mod Kattedgat og i vandløbsdalen øst for byen.

Ålsrode i 1800-tallet

Antallet af gårde voksede beskedent op gennem 1800-tallet, men mange af gårdene blev ombygget og udbygget. Anderledes så det ud med antallet af huse, der voksede markant i perioden. I konsekvens af landsbyfællesskabets afvikling blev byens forte overflødig, og forteområdet blev indskrænket til det vejforløb (Ålsrodevej), man kan se i dag. Som i mange andre landsbyer blev den overflødiggjorte forte bebygget med huse, der lå helt ud til vejen og som havde have på bagsiden.

To huse beliggende helt ud til Ålsrodevej. Om det første hus, Ålsrodevej 75, oplyser BBR, at huset er opført i 1900, mens det bagvedliggende, Ålsrodevej 77, oprindeligt skulle være opført 1795. Ingen af årstallene virker dog helt troværdige. 1900 er det årstal, man oftest har tyet til, når der ikke har været sikker viden om opførelsestidspunktet. 1795 kan også vanskeligt være rigtigt, fordi fortene på det tidspunkt ikke var bebygget.

Det minorerede (formindskede) sognekort over Aalsøe Sogn fra 1836. Ålsrode ejerlav er indtegnet med rødt.

Befolkningstallet i Ålsø sogn fordoblede gennem det 1800 århundrede fra 610 personer i 1801 til 1189 personer i 1901.

Især husmands- og landarbejderfamilierne bidrog til denne vækst, som ikke var helt uproblematisk for de små landbosamfund. Der var, kort fortalt, for lidt arbejde på landet til de mange nye mennesker, og før industrialiseringen tog fart i byerne, var der heller ikke noget arbejde at få her. Uden arbejde, ingen indtægt, og hermed ingen midler til at klare dagen og vejen. Væksten i antallet af ubemidlede fattige voksede, og for at imødekomme det problem etablerede mange landkommuner fattiggårde. Ålsø-Hoed Sognekommune fik således en fattiggård på Ålsø Mark i 1874. »Fattiggården på Møllebakken«, som den blev kaldt i daglig tale, var normeret til 64 »fattiglemmer« og fungerede efter de retningslinjer, man dengang havde for socialforsorg i de små landkommuner, dvs. der skulle arbejdes for husly og forplejning på fattiggården for overhovedet at kunne være der.

Tidernes ugunst eller personlig uformåen kunne også bringe den enkelte eller hele familien i fattigdom. Da A.W. Dinesen i 1876 overtog Katholm, overtog han også godsets fæstebønder, der for nogens vedkommende var endt i armod. Flere af dem mistede deres fæstegårde og blev landarbejdere på Katholm, mens andre endte som fattiglemmer med fattiggården på Møllebakken som sidste station.

I den første udgave af TRAP Danmark fra 1858-60 nævnes Ålsrode med skole. Ålsrode skole var taget i brug i 1854 og udvidet allerede i 1862. I 1867 gik der 95 børn i Ålsrode skole, og da 43 børn fra

Fattighuse og fattiggårde

Op gennem 1800-tallet steg befolkningstallet på landet betragteligt. Det var ikke mindst husmænd, daglejere og andre småkårsfolk, som blev flere og flere, og som i stigende grad havde svært ved at finde arbejde ved landbruget. Landbruget var ellers landbefolkningens eneste mulighed, hvis man da ikke skulle ende som fattig og leve »på sognet«.

I 1860'erne begyndte man i flere sognekommuner at kollektivisere fattigplejen ved at samle de fattige på arbejds- og forsørgelsesanstalter, eller fattiggårde.

Sognekommunen opkøbte en landbedrift, hvor de fattige skulle bo og arbejde. I forhold til fattighusene og den individuelle fattighjælp var det et fremskridt.

At dømme efter de mange fattiggårde, der blev oprettet i samtiden, var ordningen populær i samtiden.

Møllebakken var Ålsø-Hoeds fattiggård. Den lå højt i landskabet, hvad man generelt lagde vægt på ved placeringen af fattiggårdene, og den lå uden for byen. Fattighjælpen var nok en realitet, men der var ingen grund til at have den synlig i egen baghave.

Højbjerg blev overflyttet til Ålsrode skole, var der basis for både en førstelærer og en andenlærer i Ålsrode skole. I begyndelsen af 1940'erne byggede man ny skole i Ålsrode nord for byen. Den var i brug indtil den nye centralskole midt mellem Ålsø og Ålsrode, Mølleskolen, blev taget i brug i 1960.

TRAP tredje udgave 1898-1906 oplyser, at Ålsrode foruden skolen nu også havde både sparekasse (med 112 konti), forsamlingshus, andelsmejeri og telefonstation.

Forsamlingshuset blev opført i 1889 og fungerer den dag i dag som byens forsamlingshus. Her har foredragsforening, skytteforening og sangforening haft til huse, og her har man gennem tiden afholdt høstfester og baller for de unge.

Ålsrode Forsamlingshus. I dag som tidligere omdrejningspunkt for meget af landsbyens sociale liv.

I Anden Verdens sidste år blev forsamlingshuset beslaglagt af tysk militær og senere indrettet til at huse 37 tyske flygtninge, der blev der til december 1945.

Der er ikke umiddelbart oplysninger om telefonstationens historie. Før telefonien

Forsamlingshuset

Forsamlingshuset var både et praktisk og et mere ideologisk – eller med et lidt gammeldags ord åndeligt – tiltag. Forsamlingshuset var udsprunget af den politisk bevægelse i tiden med samling omkring partiet Venstre og en stærk folkelig rørelse, hvor sammenkomster og folkemøder spillede en central rolle.

Det er vanskeligt at vurdere, hvor stor en betydning forsamlingshusene rent faktisk havde for den politiske »folkeopdragelse« og for demokratiet i årtierne omkring århundredeskiftet 1900.

Sikkert er det, at forsamlingshusene spillede en uhyre stor rolle for landsbyernes sociale liv og for hele foreningskulturen, der omfattede så forskellige aktiviteter som gymnastik for børn, kreaturforening, æggeforening, sognerådsmøder, kirkelige foreninger og meget mere.

blev automatiseret, var telefonsystemet bygget op omkring en kæde af små personbetjente omstillingsborde, der de fleste steder blot var indrettet i et hjørne af stuen eller på skrivebordet, hvis et sådant fandtes, hos en pålidelig dame i landsbyen. I en årrække var det skrædderens kone, der passede centralen i Ålsrode.

Ålsrode Andelsmejeris gamle og let mørnede skorsten tjener i dag som holder for en TV-antenne.

Ålsrode Andelsmejeri, som TRAP ikke angiver noget opførelsesår for, blev oprettet i 1890. Andelsmejerierne var en af hjørnesteenene i andelsbevægelsens mange aktiviteter, der foruden mejerier omfattede slagterier, grovwareforeninger, brugsforeninger, bagerier m.m., men det var typisk andelsmejeriet, der i de små landsbyer repræsenterede andelsbevægelsens produktionsside,

mens den politiske og kulturelle side blev varetaget af lokale venstreaviser, anlæg (i større landsbyer som fx Voldby nord for Grenaa) forsamlingshusaktiviteter og endelig de mange folkehøjskoler, der skød op rundt om i landet.

Ålsrode havde også en folkehøjskole, Ålsrode Folkehøjskole, hvor karle og piger kunne modtage undervisning i almene skolefag som regning og skrivning samt mere landbrugsorienterede fag som jordbundslære og agerdyrkningslære. Det var en lille skole med karlehold for sig (november til maj) og pigehold for sig (juni-august). Der var 14 karle på det første hold i 1868. Folkehøjskolen fik kun en kort levetid og blev nedlagt igen efter blot 1 1/2 års virke.

Efter nutidig målestok var de første andelsmejerier små enheder. Af bogen om Ålsrode fra 2007 fremgår det, at der i 1917 var 30 leverandører med samlet 300 køer som dagligt leverede mælk til Ålsrode Andelsmejeri. Det gav en årlig mælkeproduktion på 790.000 kg.

Mejeriet var i 1932 arbejdsplads for en mejeribestyrer, en mejerist og tre mælkekuske, der betjente 27 leverandører med 362 køer. Ålsrode Andelsmejeri lukkede i 1956, hvorefter mælken blev sendt til Ålsø Mejeri.

TRAP nævner ikke en brugsforening i Ålsrode, men landsbyen havde brugs i årene 1870 - 1983. Gennem 113 år havde Ålsrode Brugsforening hjemme flere forskellige steder i byen – bl.a. i en tidligere høker- eller købmandsbutik – inden brugsen kunne rykke ind i bygningen Ålsrodevej 57, hvor Ålsrode Brugsforening havde til huse, indtil butikken lukkede i 1983.

Ålsrodevej 57. På trods af ombygninger bærer bygningen umiskendeligt præg af at være en tidligere butik. Her havde Aalsrode Brugsforening til huse indtil lukningen i 1983.

Ud over de lidt større og mere synlige virksomheder og butikker som mejeriet og brugsen har Ålsrode også haft en række små og mere undselige geschæfter. Det gælder bl.a. en skrædder, der havde sit virke i byen omkring Første Verdenskrig. Det gælder også en lokal træskomand, en barber og et lille brødsalg med brød fra Ålsø Møllens bageri. Disse små virksomheder var vist nok alt sammen aktive i mellemkrigstiden.

Af andre små erhverv kan nævnes syerske, skomager, cykelforretning og sadelmager, samt naturligvis tømrer og smed. Vognmandskørsel, brøndgraver og reb-slager har der også været. I det hele taget har selv mindre landsbyer i tiden før Anden Verdenskrig haft mange små håndværk og butikker, hvis eksistens kun er kendt i dag fordi nogen har husket, at de engang var der. I Ålsrode er det således overleveret af Frida Harmes i bogen om Ålsrode fra 2007.

Ålsrode efter 1945

Tiden efter Anden Verdenskrig har som i andre landsbyer været præget af, at mange af landsbyens gårde er taget ud af drift. Heller ikke de traditionelt landbrugsrelaterede virksomheder som andelsmejeriet har overlevet udviklingen. Det gælder også for byens største butik Ålsrode Brugsforening.

Ålsrode Smede- og Maskinværksted findes fremdeles, og det gælder i den grad også Aalsrode Tømrerfirma, der i dag præger billedet af landsbyen, og som formodentlig er den væsentligste årsag til, at Ålsrode har oplevet og stadig oplever vækst i parcelhusbyggeriet i byens sydøstlige ende.

Flyfoto af Ålsrode. Billedet er formodentlig taget efter Anden Verdenskrig og viser et landskab med en gammel »naturgroet« landsby placeret midt i et intensivt dyrket landbrugslandskab. Det eneste »brud« i billedet er rækken af små huse langs Toftevej. De blev bygget i slutningen af 1930'erne i det åbne land syd for landsbyen. Siden er området mellem Toftevej og Ålsrodevej (markerne nederst til venstre i billedet) blevet bebygget med parcelhuse.

Fotoet er gengivet fra bogen Aalsrode, Djursland, Grenaa 2007

Aalsrode Tømrerfirma er et stort aktiv for en landsby som Ålsrode, der ellers ikke ville have mange lokale arbejdspladser at byde på.

B E B Y G G E L S E O G L A N D S K A B

Landsbyernes struktur

Ålsrode kendes fra senmiddelalderen som henholdsvis *Alsrdw* (1468) og *Alsrode* (1469).

Sidste led i navnet er en nyere form af *-ruth* eller gammeldansk *-rutha*, der betyder rydning i en skov. Rydningsendelser forekommer ofte i forbindelse med udflytterbyer eller *torper*, dvs. landsbyer, som er grundlagt af et befolkningsoverskud i en nærliggende moderlandsby eller *adelby*. I så fald er moderlandsbyen her Ålsø. Den sø, som i givet fald er på tale, er da søen umiddelbart vest for Mosegård. Udgravninger tyder nemlig på, at der i Vikingetiden har ligget en landsby eller en boplads øst for Mosegård. Man ved desuden, at søen i vikingetiden er blevet brugt som losseplads, da man har fundet en del træaffald i søen.

Ifølge den danske landsbyhistoriker Fritz Hastrup er Ålsrode en *uregelmæssig vejforteby*. Landsbyfortens uregelmæssige

karakter fremgår tydeligt af Original-1 kortet over Ålsrode, jf. kortet nederst på denne side.

Det er ikke ualmindeligt, at en uregelmæssig forte er et resultat af de givne landskabelige forhold. Hvis landsbyen ligger i en dal, vil fortene følge bunden af denne, og gårdene vil ligge i en krans omkring fortene og gerne lidt hævet i forhold til dalbunden, der kan være fugtig. Både fortens beliggenhed og forløb og gårdenes beliggenhed følger dette mønster i Ålsrode. Da landsbyen ligger i en dalsænkning og desuden på en morænekant, er Ålsrode også defineret som en landsby med *randbeliggenhed*. Det har umiddelbart haft to oplagte fordele: dels at landsbyens huse og gårde har ligget i læ, og dels at afdræningen har været rimeligt uproblematisk. Endelig har det også betydet, at god og dyrkbar agerjord ikke er blevet optaget af (uproduktive) bygninger. Hvis man antager, at Ålsrode er en udflytterby fra et overbefolket Ålsø med for lidt

En optegning af fortene i Ålsrode på Original-1 kortet viser hvorfor landsbyen bliver karakteriseret som en uregelmæssig vejforteby. Efter udskiftningen bliver forteområdet reduceret til det der i dag er Ålsrodevej.

jord til den voksende befolkning i Middelalderens Danmark, er det vel ikke utænkeligt, at man også har haft det aspekt med ved anlæggelsen af den nye landsby Ålsrode.

Vejforløbene

Vejforløbet er struktureret omkring landsbyfornten, der samtidig tjener som den gennemgående hovedgade gennem landsbyen. I modsætning til fx Ålsø, hvor den gamle Grenaa-Ebeltoft hovedlandevej gik igennem, har der ikke været gennemgående trafik gennem Ålsrode. Landsbyen lå, hvad gennemgående trafik angår, lidt af sides. De vigtigste sydgående veje var de to driveveje i hver ende af byen, der ledte ned til Store Hede og Øster Balle by, mens mindre veje mod vest og nord har ledt til henholdsvis Homå og Ålsø. En historisk vigtig vej er Pighøjvej, der gennem århundreder tjente som hovvej for hovbønderne i Ålsrode.

Pighøjvej og en parallelløbende vej syd for byen, der i dag er udlagt som en gennemgående sti, har i fællesskabstiden været nødvendig for bøndernes adgang til mar-

Den gamle vej syd for byen, som nu er en fin og velholdt sti.

kerne nord og syd for byen. Disse veje har i den forstand tjent som fordelingsveje til markerne.

Til de historisk bevaringsværdige veje i landsbyen hører også den gamle mark- og skovvej fra Ålsrode og ned til kysten. Den er fremdeles åben og kan anvendes af fodgængere, som gerne kombinerer motion og landskabsoplevelser.

Mark- og skovvejen til kysten ved Havknude.

Bygningerne

De bevaringsmæssige interesser i Ålsrode, som de fremgår af Kommuneatlas Grenaa, samler sig om enkelte af byens gamle gårde og rækken af ældre huse på begge sider af Ålsrodevej.

Enkelte af byens huse er karakteriseret som bygninger af høj bevaringsværdi, det gælder fx. Ålsrodevej 75 og Ålsrodevej 77 (billede side 19) samt en bygning på Ålsrodevej 78, der dog i mellemtiden er revet ned og erstattet af nyere byggeri.

I de senere år er der kommet en del nyere byggeri til i Ålsrode, som har understreget, at byen er i udvikling og vækst. Her tror man på en fremtid for landsbyen. Det er et vigtigt signal at sende i en tid, hvor der åbenlyst tales om at afvikle landsbyer og hvor prædikatet Udkantsdanmark bliver en selvforstærkende faktor, hvis der mangler tro på fremtiden og vilje til at bygge nyt.

Kommuneatlas Grenaa's kort over bevaringsværdige bygninger i Ålsrode. Som det ses er der ingen fredede bygninger i landsbyen og kun få bygninger i kategorien »høj bevaringsværdi«.

Ålsrode

Landskab, historie og bebyggelse

er udarbejdet af

Kulturhistorie & Landskab

www.kulturhistorieoglandskab.dk

for

Norddjurs Kommune

januar 2011

Kilder:

Kulturhistoriske bevaringsinteresser - nyere tid, 707 Grenå Kommune
Århus Amtskommune, november 1991.

www.dkconline.dk – Fund og fortidsminder.

www.arkivalieronline.dk

Danmarks Adels stamtavler og notater

TRAP Danmark 1. - 5. udgave.

Original-1 kort

Minorerede sognekort 1836

August F. Schmidt: Helligkilder i Randers Amt, Randers Amts Historiske
Samfund 1925.

Ålsrode på Djursland, Det historiske Udgiverværksted, Grenaa 2007

Kommuneatlas Grenaa, Kbh. 1995